

4. Шумков Г.Є. Психика бойцов во время сражений./ Г.Є.Шумков // – вып.1. – СПб.Б.Г., Вып.1. Введение, обоснование, метод и систематизация материала. -1906. – 51 с.

Отримано 30.11.2015 р.

УДК 37.013.3

Завгородня Т.К.[°]

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика (м. Івано-Франківськ)

Стражнікова І.В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика

НАПРЯМИ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРОФЕСІОНАЛА ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто деякі напрями діяльності вищого військового навчального закладу задля вдосконалення навчально-виховного процесу у підготовці офіцера-прикордонника з урахуванням специфіки професійної діяльності, вимог до рівня компетентності фахівця, підтримки професійної майстерності.

Ключові слова: офіцер-прикордонник, професіоналізм, особистість, якість, адаптація, практична діяльність, обмін інформацією

В статье рассмотрены некоторые направления деятельности высшего военного учебного заведения в целях совершенствования учебно-воспитательного процесса при подготовке офицера-пограничника с учетом специфики профессиональной деятельности, требований к уровню компетентности специалиста, поддержки профессионального мастерства.

Ключевые слова: офицер-пограничник, профессионализм, личность, качество, адаптация, практическая деятельность, обмен информацией

The article envisages the ways of activity of higher military educational institutions in order to improve the educational process in the preparation of an officer of the border guard considering specific professional activity, the requirements to the level of competence of the specialist, maintenance of professional skills.

Keywords: military officer, professionalism, personality, quality, adaptation, practical activity, exchange of information

Актуальність. Діяльність вищого військового навчального закладу спрямована на формування високоосвіченої, інтелектуально розвиненої особистості майбутнього офіцера з розумінням сутності зв'язків явищ та процесів професійної діяльності. На сучасному етапі розбудови Державної прикордонної служби України випускники-прикордонники повинні продемонструвати якомога вищий рівень соціалізації у середовищі, пов'язаному з їх майбутньою професійною діяльністю. Соціалізація майбутніх офіцерів-прикордонників під час професійної підготовки має психологічні особливості. Оскільки вона характеризується високою динамічністю (швидким темпом, великими фізичними і психічними навантаженнями, раптовими переходами від одного виду діяльності на інший), несподіваністю, незвичністю, небезпекою, пов'язаною з ризиком для

[°] © Завгородня Т.К., Стражнікова І.В., 2015 р.

здоров'я і життя, напруженістю, що породжує негативно забарвлені емоційні процеси та стани (тривожність, страх, афект, стрес, депресія), а також чіткою організацією та суворою дисципліною.

Професійній діяльності офіцера-прикордонника притаманна також психоемоційна напруженість, яка обумовлюється стресогенними чинниками (ризик для життя і здоров'я; дефіцит часу для аналізу обстановки та прийняття рішення; постійно існуюча протидія з боку порушників законодавства з прикордонних питань; зниження рівня законслухняності населення; загроза помсти; використання зброї; висока ціна можливих помилок; усвідомлення відповідальності за результати службової діяльності; великі фізичні навантаження; конфліктні ситуації у процесі службової діяльності; інтенсивний вплив несприятливих чинників навколишнього середовища тощо). Об'єктивні потреби і перспективи розвитку педагогічної науки та її окремої галузі – історіографії - зумовили інтерес і потребу систематизації ретроспективного погляду, що необхідно для з'ясування досягнень минулого, збереження й примноження напрацювань, попередження помилок і визначення перспектив поступу.

Проблему соціалізації особистості в особливих умовах діяльності розглядали у своїх наукових працях А. Ворожцов, О. Дзьобань, О. Єжов, В. Копилов та ін.; теоретичним аспектам дослідження соціалізації присвячено праці Н. Абдюкової, Г. Андреєвої, І. Бозіної, А. Буєвої, П. Горностая, О. Дмитрієвої, Є. Кравцової, К. Рубчевського, Т. Трегубової, Н. Тренькаєвої та ін.; питання професійної підготовки прикордонників в умовах ВВНЗ розглядали В. Балашов, Л. Боровик, О. Вальчук, О. Діденко, Д. Іщенко, І. Новак, В. Чернявський, В. Шевчук; концепції безперервної і цілісної професійної підготовки військових кадрів досліджували М. Нещадий, І. Радванський, А. Тихончук. У даному контексті актуалізується проведення історіографічних досліджень з питань соціалізації, підготовки та адаптації до професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Мета статті – розкрити розв'язання проблем становлення майбутнього професіонала офіцера-прикордонника.

Професійна діяльність офіцерів-прикордонників є діяльністю в особливих умовах, до яких належать відсутність звичних побутових умов, наявність постійного емоційного напруження та дискомфорту, чітка регламентованість поведінки та висока відповідальність тощо.

Адже кадрова робота – процес плановий, адже мова йдеться про людські долі. Молода людина, яка закінчує навчальний заклад, повна сил та енергії, намагатиметься реалізувати свої плани, має ідеї, прагне пізнавати нове. Тому обов'язок ВВНЗ – забезпечити успішний, так би мовити, старт прикордонної кар'єри. Виходячи з цього заздалегідь складається графік розподілу з наданням пріоритету у виборі місця служби тим, хто сумлінно навчався і здобув «червоний» диплом. Водночас мають враховуватись і побажання сімейних пар. Звичайно, розподіл залежить від рівня укомплектованості підрозділів і напруженості обстановки на ділянках кордону. Тобто узагальнений образ прикордонника, який сьогодні приходить на службу за контрактом, виглядає так: це молода людина 25-35 років, з середньою або вищою освітою, має за плечима деякий життєвий досвід, подекуди і військову службу. Кожен четвертий бажаючий – жінка, так що

гендерна політика щодо забезпечення рівних прав і можливостей витримується [3].

У Держприкордонслужбі України створені та системно удосконалюються умови для професійного розвитку молодшого персоналу: це вчасне отримання військових звань; просування по службі на вищі посади, зокрема й на посади офіцерського складу; право навчатися у вищому військовому навчальному закладі за рахунок відомства та отримати первинне офіцерське звання. З 2012 року розпочато інноваційне впровадження моделі проходження служби та розвитку молодшого персоналу, яка забезпечує чітку систему формування позитивної мотивації проходження служби, відкриває і надає кожному контрактнику доступні можливості для його професійної кар'єри. Крім того, запроваджено практику здобуття молодшим персоналом вищої освіти без відриву від служби і за рахунок держави.

З метою більш ефективного використання кадрового ресурсу розпочато впровадження системи управління персоналом на основі професійних компетенцій, що є втіленням європейського підходу. Для прикладу, Д. Іщенко зазначає, що у рамках проекту міжнародної технічної допомоги з удосконалення управління людськими ресурсами (ІНКА) розроблено базові та функціональні компетенції молодшого персоналу, шкалу та критерії вимірювання, розроблено пілотні посадові інструкції. На першому етапі охоплено молодший персонал відділів прикордонної служби. Наприкінці 2011 року успішно апробовано 1000 сержантів у 10 відділах 7 прикордонних загонів усіх регіональних управлінь. Наступний крок – розробка та оцінювання лідерських компетенцій офіцерів відділів прикордонної служби. Серед офіцерського складу апробація проводитиметься у 30 відділах прикордонної служби усіх регіональних управлінь. Таким чином, систему управління персоналом спрямовано на послідовну професіоналізацію персоналу і відповідне оцінювання його фахового рівня [3].

Якісна організація цільової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників залежить від наявності пакету нормативно-методичних документів, який розробляється за певною послідовністю й складається з професіограм спеціальностей, доповнень до державного освітнього стандарту, навчальних планів, навчальних програм і тематичних планів навчальних дисциплін. Тому, що незначний зв'язок між предметами, що вивчаються, спричиняє труднощі у процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, оскільки самостійність навчальних дисциплін перешкоджає формуванню цілісної картини світу та органічному сприйняттю дійсності.

Результати аналізу висновків із сучасних психолого-педагогічних досліджень дозволяють виділити три блоки факторів (соціологічний, психологічний і педагогічний), що впливають на підвищення навчальної успішності курсантів. Урахування цих факторів в освітньому процесі дозволяє сформулювати високий рівень професійної спрямованості, навчальної активності й самоорганізації навчальної діяльності курсантів.

Результати дослідження класичної моделі психологічної структури особистості дозволяють виділити чотири категорії професійно-важливих якостей майбутніх офіцерів-прикордонників (інтелектуальні, соціально-функціональні, індивідуально-психологічні й індивідні), що визначають успішність навчальної діяльності курсантів.

Так, індивідуалізацію навчання курсантів забезпечено за рахунок навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами, активної участі майбутніх офіцерів-прикордонників в науково-дослідних роботах, блокової системи побудови навчальних дисциплін, організацією факультативів, практикумів, удосконалення форм індивідуальної самостійної роботи й інших видів додаткових занять, розробкою нових навчально-методичних матеріалів. Для інтенсифікації навчання використовується професійно спрямований навчально-методичний інструментарій, технічні засоби навчання в поєднанні з педагогічною майстерністю викладачів. Для профільної диференціації застосовуються результати аналізу стажування в органах охорони державного кордону, враховується успішність курсантів з навчальних дисциплін, безпосередньо пов'язаних з їх майбутньою професійною діяльністю, виконання курсових і дипломних проектів курсантами старших курсів.

Особливим етапом у житті офіцер-прикордонника є період, коли він після завершення навчання прибуває до місця подальшої служби. Нові, складні, а тим більше небезпечні ситуації, які створюються під час професійної діяльності, сприяють виникненню в молодого офіцера-прикордонника емоцій, що можуть негативно впливати на його психіку. Тому він змушений докладати значних зусиль для того, щоб правильно реагувати на ці ситуації. Саме тоді, коли він адекватно оцінює ступінь небезпеки і рівень різних впливів таких ситуацій, зменшується негативний вплив небезпечної обстановки на нього та виявляються найкращі особисті якості. Для формування цих якостей найбільш сприятливі умови створюються під час навчання у ВНЗ прикордонної служби України, завданням яких є максимально підготувати майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності в особливих умовах.

Водночас відбувається і формування офіцера як командира, учителя, вихователя, формування у нього розуміння, як потрібно поводитись у тій чи іншій службовій та навчально-виховній ситуації, як будувати свої взаємини з підлеглими, начальниками і товаришами по службі тощо. Як правило, більшість із них не має достатнього життєвого досвіду, умінь організувати свою діяльність, самостійну роботу. У цьому їм необхідна допомога, у першу чергу, з боку командира навчального підрозділу, який відіграє керівну роль у формуванні світогляду майбутніх офіцерів-прикордонників і виступає як агент їх соціалізації. І в цей період важливим є те, щоб командири психологічно готували майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності, різних складних ситуацій, у які вони можуть потрапити в умовах реальної служби, виховували наполегливість, волю, уміння долати астенічно-депресивні стани тощо [1].

На завершальній стадії підготовки офіцерів, інспекторський склад на прикладах, змодельованих у пунктах пропуску, повинні отримати практичні навички роботи в екстремальних умовах обстановки. Це дуже важливо, адже кожен, незалежно від військового звання, може опинитися у центрі неочікуваних подій, коли саме від нього люди чекатимуть допомоги. Будь-який офіцер, від старшого прикордонного наряду до командира частини, оцінивши обстановку, у якій він з персоналом перебуває, має приймати правильне рішення та віддати необхідний наказ чи розпорядження. Перед тим, як підлегли мають заступити в наряд, необхідно завжди нагадувати їм, що службу вони несуть у пунктах прикордонного пропуску, а не в місці утримання осіб і транспортних засобів, від

старших нарядів вимагати активності координаторів – створювати й підтримувати протягом зміни нормативний темп, узгоджений з усіма зацікавленими відомствами. Тоді зникнуть скарги на погану взаємодію, а значить не буде скупчення транспорту перед автопереходом і черг біля кабін паспортного контролю. Уміння уникати провокаційних випадів недоброзичливо налаштованих осіб при перетинанні кордону, своєчасно надати допомогу тим, хто цього потребує, не зволікати з пропуском – це також є однією із складових високої професійної майстерності прикордонника.

Як засвідчують результати багатьох досліджень сучасні курсанти налаштовані дуже серйозно: отримати максимум практичного досвіду щодо несення служби в прикордонних нарядах, спілкування з особовим складом підрозділу, контролю служби, проведення занять, адже на четвертому курсі курсанти стажуються на посаді начальника відділення прикордонної служби. Тому для отримання практичного досвіду молоді прикордонники проходять практику у відділах прикордонної служби «Лужанка», «Вилок», «Солотвино», «Косино», «Яблунівка», де курсанти, так би мовити, вживу ознайомлюються з особливостями охорони державного рубежу та багатьма іншими аспектами прикордонного буття.

Для готовності випускників виконувати обов'язки за призначенням, визначальним є організація професійно-особистісної фізичної підготовки у період військово-професійного навчання. Педагогічно доцільне визначення цілей, методів, засобів і форм професійно-особистісної фізичної підготовки на основі оздоровчого середовища вищого військового навчального закладу дозволяє формувати військово-професійні навички.

Так, І. Маріондою розроблено методичні принципи професійно-особистісної фізичної підготовки. До основних з них зараховано: 1. Принцип раціональної продуктивності професійно-особистісної фізичної підготовки. Виконання вимог цього принципу передбачає необхідність розумної достатності фізичних навантажень в організації педагогічних впливів, чітко збалансованих з індивідуальними властивостями, мотивацією й характером фізкультурно-спортивних інтересів майбутніх офіцерів-прикордонників. 2. Принцип систематичності й послідовності у вирішенні завдань ПОФП - забезпечує послідовне, чітко дозоване освоєння фізичних вправ, адекватних аеробним можливостям організму курсантів. 3. Принцип комплексного впливу засобів фізичної підготовки на організм майбутнього офіцера-прикордонника - спрямовано на використання різних засобів ПОФП і педагогічних прийомів їхнього застосування на початковому періоді військово-професійного навчання. 4. Принцип оптимального співвідношення засобів оздоровчої й прикладної спрямованості в змісті професійно-особистісної фізичної підготовки, що передбачає варіювання інтенсивності й обсягів фізичних навантажень в інтересах зміцнення здоров'я курсантів і на цій основі розвиток у них професійно-важливих фізичних якостей і прикладних рухових навичок з урахуванням вимог майбутньої професійної діяльності. 5. Принцип вибіркового педагогічного впливу. В основі цього принципу лежить педагогічна доцільність й обґрунтованість проведення занять ПОФП як під керівництвом викладача, так і самостійно. Як зазначає автор, програма професійно-орієнтованої фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників спрямована на підвищення якості фізичної підготовки.

Ефективність підготовки обумовлена індивідуалізацією процесу, пристосуванням до особистісних досягнень курсантів і плануванням можливих зрушень у фізичній підготовці [4].

Значна увага приділяється реалізації спеціально розробленої програми розвитку мобільних підрозділів Держприкордонслужби. Тому що саме ці підрозділи дійсно виконують спеціальні завдання й їхні дії мають бути виключно професійними. Програма передбачала проведення заходів з удосконалення системи управління, організаційно-штатних структур, всебічного забезпечення та практичного застосування відповідно до найкращих правоохоронних практик. До підготовки залучаються й міжнародні експерти. Так, серію спеціалізованих тренінгів і семінарів з мобільними підрозділами проводили інструктори Прикордонної варті Республіки Польща та Федеральної поліції ФРН. Отже можна стверджувати, що ці колективи вже пройшли становлення як самодостатні підрозділи в системі охорони кордону і готові до використання за призначенням. Ефективним в підготовці майбутніх прикордонників є спільне патрулювання українських прикордонників з колегами суміжних країн - Польщі, Молдови, на річковій ділянці – з Румунією, Угорщиною та Словаччиною. Причому найрезультативнішим є спільне патрулювання з використанням службових авто, повітряних і плавучих засобів, переносних пристроїв нічного бачення, тепловізорів тощо. Така практика, як зазначає В. Субботін, дозволяє підвищити оперативність дій правоохоронців, знизити ймовірність виникнення спірних питань і скорочення часу при документуванні фактів правопорушень, економити матеріальні засоби і кадрові ресурси та багато іншого [5].

Перспективи подальших досліджень. Комплексне порівняльне дослідження з історії розвитку професійної освіти у різних регіонах України задля виявлення загальних тенденцій та спільних й особливих рис цього процесу. Проведення комплексного порівняльного дослідження історії розвитку професійної освіти в різних регіонах України в різні часові періоди. Неупереджене вивчення зрушень в освіті (зокрема прикордонників) у Західному регіоні України, що відбулися за першого десятиліття встановлення радянської влади, коли ця сфера зазнала складних суперечливих трансформацій.

Висновки. Таким чином, кожний вид службової діяльності вимагає від будь-якого фахівця певних знань, які зумовлені місцем та роллю в колективі, характером завдань і умовами їх виконання. Прикордонна діяльність відрізняється різко вираженою спрямованістю та особливостями. Оволодіти прикордонною справою означає: засвоїти визначений об'єм знань й навчитися використовувати їх на практиці. Водночас професіоналізм майбутніх прикордонників залежить від сформованості таких професійних якостей, як: – компетентність, відповідальність і відданість своїй справі, виховання любові до професії, відданості державним і прикордонним символам, упевненості в своїх професійних можливостях, дотримання професіонально-етичних норм і поведінки, розвиток прагнення до професійного самовдосконалення, турбота про підвищення задоволення і зниження розчарування в обраній професії.

Список використаних джерел

1. Войцехівський О. Л. Особливості цільової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників / О. Л. Войцехівський // [Електронний ресурс]: intkonf.org.

2. Гулік М. Г. Без права на помилку / М. Г. Гулік // Прикордонник України. – 2012. - № 8-9 (9 березня). - С. 6.
3. Іщенко Д. «Наш обов'язок – забезпечити успішний старт прикордонної кар'єри» / Д. Іщенко // Прикордонник України. – 2013. - № 35 (20 вересня). - С. 4.
4. Маріонда І. І. Авторська програма професійно-особистісної фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників / І. І. Маріонда // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/26_6.pdf.
5. Суботін В. Адекватно реагувати на загрози / В. Суботін // Прикордонник України. – 2014. - № 3 (24 січня). - С. 4.

Отримано 29.11.2015 р.

УДК 316.6:159.922

Зінченко О.С.[°]

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, лабораторія психології мас і спільнот, аспірант (м. Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

В статті подано теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної адаптації в сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях та розглянуто її особливості в контексті вимушеного переселення людей внаслідок подій в Криму та на сході України. Представлено сучасне розуміння того, хто є внутрішньо переміщеними особами та розкрито особливості цих осіб у нашому суспільстві. Визначено об'єктивні та суб'єктивні причини їхньої успішної/неуспішної адаптації, підкреслено значення вибору позитивних стратегій для успішної адаптації. Охарактеризовано також проблеми, що виникають в процесі соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб та необхідність надання їм соціально-психологічної підтримки.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, внутрішньо переміщені особи, стратегії адаптації, критерії успішної адаптації, приймаюча громада

В статье представлен теоретический анализ проблемы социально-психологической адаптации в современных отечественных и зарубежных исследованиях и раскрыты ее особенности в контексте вынужденного переселения людей вследствие событий в Крыму и на востоке Украины. Представлено современное понимание того, кто является внутренне перемещенными лицами и раскрыты особенности этих лиц в нашем обществе. Определены объективные и субъективные причины их успешной/неуспешной адаптации, подчеркнута значимость выбора положительных стратегий для успешной адаптации. Охарактеризовано проблемы, которые возникают в процессе социально-психологической адаптации внутренне перемещенных лиц и необходимость оказания им социально-психологической поддержки.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, внутренне перемещенные лица, стратегии адаптации, критерии успешной адаптации, принимающая община

This article demonstrates the theoretical analysis of the problem of socio-psychological adaptation in modern domestic and foreign research and discloses specific features in the context of forced displacement of people as a result of the events in the Crimea and eastern Ukraine. The article presents modern understanding of who is the internally displaced persons and discloses the features of these individuals in our society, determines objective and subjective reasons for their successful / unsuccessful adaptation, highlights the importance of the choice of positive strategies for successful adaptation. The article characterizes problems that arise in the process of socio-